

НОВИЙ ПОГЛЯД НА ЕТНОМОВНІ ПРОЦЕСИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Ганна Скрипник

Володимир Складар. Етномовні процеси в українському просторі: 1989–2001 рр. — Харків: Ексклюзив, 2009. — 544 с.

Етнічне та етнокультурне відродження українського народу, що спостерігається з часу проголошення незалежності, завдячує значною мірою набуттю етнічним українством статусу державотворчого ядра нової суспільно-політичної реальності. Відтак істотно зростає роль таких етноформуючих чинників, як культура та мова, належна легітимізація яких на державному рівні благотворно впливає на етноідентифікаційні та націоконсолідаційні процеси в державі. Адже, усупереч усталеній думці про домінування зовнішньої небезпеки українській державності, реальна загроза якраз захована у внутрішньополітичній площині і пов'язана з низьким рівнем загальнонаціональної інтеграції і єдності в середовищі самого етнічного українства. Тимто видається цілком закономірною активізація досліджень з лінгвокультурної проблематики, яка стала чи не найбільш актуалізованою в сучасній етнології та в інших гуманітарних науках. Отже, поява нової праці з означеної тематики «Етномовні процеси в українському просторі» (автор В. Складар) вповні відповідає сучасним суспільним запитам.

Монографія В. Складара наочно засвідчує переваги комплексного полідисциплінарного підходу до вивчення етнічних та націоконсолідаційних процесів в Україні, висвітлення ролі мовного фактора в сучасному українському державотворенні. Автор, опираючись не лише на доробок етнологів, але й на досягнення вчених суміжних гуманітарних наук, здійснив ґрунтовне дослідження етномовних процесів часів незалежності. Головним джерелом для докладного і глибокого аналізу мовленнєвої практики й ідентифікаційних процесів в Україні послужили архівні документи та статистичні матеріали переписів населення 1989

та 2001 рр. Підготовлені на основі опрацювання величезного масиву статистичної інформації 120 авторських таблиць стали підґрунтям для реконструкції та висвітлення динаміки етномовних процесів складного порубіжного десятиріччя, що припало на період радикальних суспільно-політичних трансформацій. Узагальнивши доробок науковців суміжних дисциплін та опираючись на статистичну інформацію, автор запропонував новий погляд на сутність етнолінгвістичних процесів і окреслив основні тенденції змін етномовної палітри України перших років незалежності.

Рецензована праця має внутрішню логіку та продуману структуру, що дозволило кваліфіковано розкрити наукову проблему та акцентувати увагу на актуальних (з погляду суспільно-політичного і наукового) питаннях розвитку етномовних процесів. Робота містить розлогий історіографічний огляд, розкриває джерельну базу та методологічні принципи дослідження. Аналіз історіографії здійснено з використанням тематично-проблемного підходу, що дало можливість систематизувати та класифікувати значний масив наукової літератури.

В. Складар виявляє причини змін етномовної ідентичності українців та росіян, що відбулися зі здобуттям Україною незалежності та слушно вказує на інерційні наслідки етнічних процесів радянських часів. Для увиразнення особливостей етномовної палітри різних регіонів країни автор застосував класифікацію українського населення за рівнем етнічної ідентичності: етнічне ядро, маргінальний прошарок та групи із залишковими ознаками етнічності. Українська мова при цьому слушно розглядалася ним як основний маркер етнічності, визначальний чинник етнічного самоусвідомлення українців.

Дослідник окреслює напрями змін загальної чисельності міського та сільського населення, зокрема, за регіонами та областями; установлює особливості його територіального розміщення.

Розкриваючи динаміку чисельності населення за етнічними ознаками, В. Скляр спростовує міф про поліетнічність України і на основі аналізу статистичних матеріалів переконливо доводить, що за часів незалежності виявилася тенденція до зростання етнічної однорідності мешканців України за рахунок скорочення чисельності та частки меншинних груп в її етнічному складі. Основною причиною побутування міфу є інерція суспільно-політичної думки радянської доби, згідно з якою десяток представників іншого народу на території республіки розцінювався як ціла нація чи народ, а відтак на цій підставі зацікавлені політики та соціологи констатували наявність в Україні 130 націй. Послугує цій політичній міфологізації національної проблематики несвідоме чи зумисне ототожнення в політичному дискурсі таких істотно відмінних понять, як «етнічна структура» та «етнічний склад» українського суспільства.

В. Скляр розглядає провідні тенденції динаміки чисельності українців, визначає чинники актуалізації їхньої етнічності за часів незалежності. Ґрунтуючись на статистичних даних перепису 2001 року, дослідник установлює рівень частки українців серед населення всіх міст обласного підпорядкування (177) та районів (490), що дало йому змогу підтвердити кількісне домінування українців в абсолютній більшості міст та районів України. Він слушно акцентує тенденцію зростання комунікативних функцій української мови, хоча водночас зазначає повільність процесів формування україномовного середовища. На це вказує і той факт, що хоча частка українців в етнонаціональній структурі українського суспільства становить 77,8%, проте лише 67,5% населення України вважають українську мову рідною.

Предметом прискіпливого наукового аналізу дослідника стали також територіальні особливості розселення в Україні представників етнічних меншин; ним виявлено та означено тенденції зміни чисельності цих спільнот за регіонами та областями.

Увагу науковців та політиків привертає також здійснений В. Скляром аналіз етномовної структури урбаністичного середовища та виявлені вченим істотні відмінності в мовній структурі мешканців міст західно-центральных та південно-східних областей.

Цілком виправданою в контексті актуалізованої проблеми збереження етнічності в полікультурних середовищах порубіжжя видається спроба В. Скляра дати власну інтерпретацію національно-ідентифікаційних процесів в районах українського прикордоння та визначити територіальні особливості етнічного складу, мовної структури населення цих українських земель.

Обґрунтовані висновки та узагальнення монографічного дослідження увиразнюють авторське розуміння та концепцію складних і багатогранних проблем етномовної самоідентифікації, підкреслюють новаторські підходи дослідника до їх осмислення. Самостійне наукове значення мають додатки: понятійно-термінологічний словник та таблиці. Величезний масив статистичної інформації, уведений В. Скляром до тексту праці, однак, не видається надмірним, оскільки статистичні матеріали слугують важливою доказовою базою в дослідженні етномовних процесів.

Рецензована монографія репрезентує результат багаторічного наукового пошуку автора і, поза сумнівом, як узагальненнями, так і фактичними даними буде цікавою для етнологів, українознавців, істориків та представників інших гуманітарних наук. Підсумовуючи, можна впевнено стверджувати, що в сучасній українській науці з'явилася праця, яка розширила інтерпретаційний спектр питання етнологічних процесів в Україні наприкінці ХХ — на початку ХХІ ст. Її матеріали можуть бути використані у процесі підготовки підручників та навчальних посібників, насамперед з етнології, українознавства та історії України. Сподіваємося, що опублікована монографія сприятиме активізації інтересу дослідників до проблем національно-ідентифікаційних процесів в Україні та утвердження державної мови як їх визначального чинника.